

До спеціалізованої вченої ради Д. 26.007.06
у Національній академії внутрішніх справ
03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК

*офіційного опонента, кандидата юридичних наук, доцента, судді Касаційного
цивільного суду у складі Верховного Суду
Сакари Наталії Юріївни
на дисертацію Симбірської Єлизавети Володимирівни
«Належність і допустимість доказів у цивільному процесі України»,
представленої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право*

Актуальність теми дисертаційного дослідження обумовлена в першу чергу тим, що для цивільного судочинства, як і будь-якого іншого судочинства, доказування становить найважливіший аспект процесуальної діяльності, від успішності здійснення якого в чималій мірі залежить, чи буде досягнута мета, заради якої особа звернулася до суду, тобто чи відбудеться захист порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод чи інтересів. В процесі доказування відбувається перехід від вірогідних суджень до істинного знання, що забезпечує винесення законних та обґрунтованих судових рішень. При цьому, основним інструментарієм такої процесуальної діяльності є докази, які для того, щоб виконати покладені на них функції, мають відповідати певним вимогам, які прямо закріплені в нормах процесуального права, серед яких визначальне місце мають такі як належність та допустимість. Так, відповідно до частин першої, четвертої статті 77 ЦПК належними доказами є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування. Суд не бере до розгляду докази, що не стосуються предмета доказування. Згідно зі статтею 78 ЦПК суд не бере до уваги докази, що одержані з порушенням порядку, встановленого законом. Обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування.

Вх. №		4624	
18	11	20	19
кількість аркушів:		1	
осн. док.	14	застос.	-

Незважаючи на законодавче закріплення вищезазначених вимог як в науці цивільного процесуального права, так і в правозастосовній практиці їх зміст тлумачиться по-різному. При цьому в останньому випадку це призводить до негативних наслідків у вигляді ухвалення незаконних судових рішень. Як приклад, доволі часто можна зустріти ситуації, коли, розглядаючи справи про стягнення кредитної заборгованості, суди визначають розрахунок кредитної заборгованості, підготовлений банком, в якості неналежного та недопустимого доказу й відмовляють у задоволенні позову за недоведеністю розміру кредитної заборгованості. Разом з тим, цей письмовий доказ, навпаки, є як належним, оскільки за його допомогою доводиться одна з обставин, що включається до предмету доказування по таким категоріям справ, так і допустимим, виходячи з відсутності законодавчого регулювання вимог щодо засобів доказування факту наявності та розміру кредитної заборгованості. Виходячи з того, що право на касаційне оскарження судових рішень носить обмежений характер, оскільки, за загальним правилом, не підлягають касаційному оскарженню судові рішення у малозначних справах, різне розуміння одних й тих самих вимог, що пред'являються до доказів, судами першої та апеляційної інстанцій може мати наслідком порушення єдності судової практики внаслідок різної процесуальної поведінки судів за однакових фактичних обставин.

Слід відмітити, що донедавна питання, пов'язані з регулюванням доказової діяльності суб'єктів цивільного процесу, носили суто національне забарвлення та регулювалися нормами процесуального права кожної країни окремо. Більш-менш уніфіковані наднаціональні правила вироблені не були. Однак поступово Європейським судом з прав людини при розгляді справ щодо дотримання вимог Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод була розроблена доктрина «плодів отруйного дерева» (fruit of the poisonous tree), відповідно до якої, якщо джерело доказів є неналежним, то всі докази, отримані за його допомогою, будуть такими ж. Недопустимими є докази, здобуті із суттєвим порушенням прав і свобод людини. Незважаючи на те, що вказана доктрина була започаткована для кримінальних справ, однак, окремі її аспекти

мають бути запозичені та повинні враховуватися при розгляді цивільних справ з метою забезпечення справедливого судового розгляду.

Підготовлена Симбірською Є.В. дисертація присвячена дослідженню питань належності та допустимості доказів у цивільному процесі України. Необхідність проведення такого роду робіт та її актуальність пояснюються не лише зазначеними вище причинами, але й тим, що в Україні продовжується проведення судової реформи й, незважаючи на те, що у 2017 році були «оновлені» процесуальні кодекси, але проводяться подальші роботи щодо внесення до них змін з метою усунення існуючих прогалин та підвищення ефективності судочинства. При цьому, як нам відомо, хоча й існує підвищений інтерес до проблематики доказів як з точки зору теорії, так і практики, однак, відбувалися дослідження лише окремих аспектів належності та допустимості доказів й комплексне дослідження не проводилося. У зв'язку з чим, слід погодитися, що «враховуючи наявність невирішених питань належності та допустимості доказів, необхідність аналізу правових норм, що регулюють відповідні аспекти, задля встановлення корелюю чого зв'язку з ефективністю судового захисту порушених, невизнаних та оспорюваних прав, свобод та інтересів, відповідне дослідження є актуальним та таким, що заповнює зазначену наукову нішу» (стор. 19). Отже, обрана дисертантом тема є вкрай актуальною.

Дисертація Симбірської Є.В. виконана з урахуванням основних положень Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, схваленої указом Президента України від 20 травня 2015 року, Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, затвердженої указом Президента України від 10 травня 2006 року № 361/2006, Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 року № 275, планів науково-дослідних і

дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2015-2019 роки.

Метою дисертаційного дослідження автор виділяє визначення особливостей застосування окремих критеріїв оцінки доказів у цивільному процесі, таких, як належність та допустимість, а також їх значимість для правильного вирішення справи. На нашу думку, мета дослідження відповідає сучасним викликам науки цивільного процесуального права.

Вивчення тексту дисертаційного дослідження дозволяє зробити висновок про те, що автором було досягнуто поставленої мети. У роботі досліджені особливості становлення наукової думки щодо належності та допустимості доказів; проаналізований процес еволюції правового регулювання критеріїв належності та допустимості доказів; встановлені особливості правової регламентації належності та допустимості доказів на основі аналізу зарубіжного досвіду; уточнена детермінація поняття належності доказів у цивільному процесі; виділені основні змістовні ознаки належного доказу; охарактеризована значимість належності доказів для вирішення справи; визначені процесуальні особливості оцінки доказів на підставі застосування критерію належності; сформульований зміст критерію допустимості доказів у цивільному судочинстві; встановлене значення застосування критерію допустимості; досліджена процесуальна регламентація діяльності відповідних суб'єктів по встановленню допустимості доказів; надані пропозиції щодо удосконалення цивільного процесуального законодавства України щодо належності та допустимості доказів.

Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційне дослідження Симбірської Є.В. містить наукові положення, які мають науково-теоретичне значення і практичну спрямованість, сумнівів у їх новизні не виникає. Це було досягнуто внаслідок вдалої структури роботи, яка відповідає меті та завданням дослідження, достатньої кількості опрацьованих джерел, центральне місце серед яких займають праці сучасних українських вчених-процесуалістів,

ретельного та достатньо критичного аналізу окремих постанов Пленуму Верховного Суду України й постанов Верховного Суду.

В більшості випадків наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в роботі, належним чином обґрунтовані, наведена достатня кількість аргументів на підтвердження їх виправданості, висловлена авторська позиція з приводу спірних питань.

Дослідження відзначається послідовністю, взаємозумовленістю результатів, аргументованістю. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що включають сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Зміст кожного розділу відповідає його назві, є структурованим та логічно завершеним. Перший розділ присвячений теоретико-правовим та методологічним засадам дослідження належності та допустимості доказів у цивільному процесі. Другий та третій розділи мають більш прикладне значення та розкривають поняття, значення та процесуальний порядок встановлення належності та допустимості доказів у цивільному процесі.

Достовірність та наукова новизна здобутих результатів. Наукова новизна здобутих результатів обумовлена в значній мірі обраною тематикою. Незважаючи на те, що окремі аспекти належності та допустимості доказів у цивільному судочинстві досліджувалися в науці цивільного процесуального права, однак, комплексне вивчення ряду окреслених проблем не проводилося. Дисертація є комплексним дослідженням належності та допустимості доказів у цивільному процесі як критеріїв оцінки доказів, порядку вирішення судом питання про належність та допустимість доказів. Достовірність одержаних результатів за деякими винятками не викликає сумнівів. Особливу увагу варто звернути на наступні теоретичні положення та висновки, сформульовані автором.

Так, Симбірська Є.В., проаналізувавши еволюцію становлення критеріїв належності та допустимості доказів у цивільному процесі пропонує виділяти наступні періоди, надаючи їм таку характеристику: 1) XIV-XV століття (процесуальний закон визначав окремі засоби доказування, оцінка доказів

відбувалася з позиції значного впливу релігійних норм та правил соціального устрою); 2) XVI-XVIII століття (відсутній чіткий розподіл процесів на цивільний та кримінальний, закріплення обмеження процесуального порядку отримання та застосування доказів при вирішенні справи, що встановлювало допустимість останніх, а також існування норм, що охарактеризували зміст доказів, тобто окремих елементів належності); 3) XIX століття (межі допустимості доказів визначались не лише відповідністю форми їх закріплення передбаченим у законі засобом доказування, а й обов'язковими вимогами до окремих таких засобів); 4) перша половина XX століття (ефективні спроби прийняття процесуальних кодексів, законодавче закріплення цивільного процесу, в оцінці доказів верховенство отримала належність; допустимість визначалася у другу чергу); 5) друга половина XX століття і до наших часів (утвердження та закріплення самостійних критеріїв оцінки доказів – належності та допустимості, розвиток правозастосовної практики) (п. 1 новизни, стор. 21-22, 82-83). Крім того, автор констатує та доводить відповідними прикладами, що у сучасний період стан наукової розробки проблематики належності та допустимості доказів перебуває в позитивній динаміці, постійно змінюється відповідно до вимог сучасності, активно визначаються та запроваджуються досягнення зарубіжної науки.

Достатньо цікавим є проведений дисертантом аналіз правової регламентації правил про належність та допустимість доказів у законодавстві інших країн (стор. 59-81), в межах якого звернута увага на спробу гармонізації цивільних процесуальних норм під час розробки модельного кодексу цивільного судочинства, визначені національні особливості як самого процесу доказування, так і порядку оцінки доказів в окремих країнах (Німеччині, Франції, Англії, США, Естонії, Білорусії, Грузії, Азербайджані, Казахстані, Болгарії). При цьому автором не лише наводяться положення зарубіжного процесуального законодавства, а й здійснюється їх порівняння з нормами ЦПК України, виділяються схожі та відмінні інститути. За результатами зроблений висновок, який є актуальним в контексті зазначеної вище доктрини «плодів

отруєного дерева», про доцільність запровадження у вітчизняний цивільний процес французького досвіду встановлення змісту допустимості доказу, зокрема через призму неприпустимості порушення прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, що значно розширює сферу застосування допустимості, виводячи її далеко за межі формального критерію оцінки доказів. Окрім того, слід позитивно оцінити пропозиції щодо врахування досвіду Естонії щодо чіткого визначення випадків, за яких докази є неналежними та недопустимим, оскільки він значно мінімізує неоднакове застосування та трактування судами правових норм, що підвищує рівень судочинства загалом (стор. 66, 77, 83-84).

Заслуговує на увагу висловлена Симбірською Є.В. пропозиція щодо доцільності використання виробленої в науці кримінального процесуального права класифікації належності доказів, внаслідок чого автор пропонує та доводить необхідність належні докази поділяти на три групи: докази, що підтверджують обов'язкові для відкриття провадження у справі обставини, та відомості, що безумовно й прямо стосуються предмета доказування; докази, що містять відомості про супутні обставини, які можуть побічно підтвердити або спростувати доказовий факт; докази, що виконують допоміжну процесуальну функцію та сприяють проведенню судом критичного аналізу доказів, належність яких намагаються обґрунтувати сторони та інші учасники справи (стор. 93-94).

Позитивно слід оцінити спробу розмежувати такі категорії як «факт» та «обставина», які, на думку автора, не є тотожними. Так, під фактом пропонується розуміти поняття більш наближене до категорії істини, обставиною, реальність існування якої повністю підтверджена в процесі пізнання, експерименту, наукового чи практичного доведення тощо; фактом є обставина, що в результаті її повного і всебічного пізнання (з'ясування) судом у взаємозв'язку з іншими обставинами справи, після дослідження усіх доказів, отримала повне доказове підтвердження, логічне обґрунтування та встановлена в рішенні суду, що набрало законної сили (стор. 96-97, 101).

Доволі актуальною й такою, що має практичне спрямування, є пропозиція щодо ознак, які притаманні належним доказам. До них дисертант відносить: необхідність для вирішення справи; сприяння досягненню мети доказування – встановлення обставин і фактів у справі; здатність підтвердити або спростувати обставини, які обґрунтовують заявлені вимоги або заперечення сторін або мають інше значення для справи та підлягають встановленню для вирішення справи та ухвалення судового рішення; зв'язок змісту з предметом доказування; зв'язок змісту з умовами існування обставин, що підлягають встановленню для вирішення справи та при ухваленні судового рішення; визначення за наслідками процесуальної та розумової діяльності судді, його мислення з урахуванням суб'єктивного фактору у пізнанні (стор. 22, 113, 139).

Заслуговує на увагу авторський підхід щодо стадійності оцінки доказів на предмет їх відповідності критерію належності. Симбірська Є.В. пропонує виділяти наступні стадії: підготовчу (оцінка доказів здійснюється учасниками справи у процесі викладення обставин, якими обґрунтовуються їх вимоги або заперечення, із зазначенням доказів, що підтверджують такі обставини); попередню (формальну) (оцінка доказів здійснюється судом та учасниками справи у процесі судового доказування під час формування предмета доказування та збирання доказів, у процесі вирішення судом питань щодо відкриття провадження у справі, забезпечення доказів та збирання доказів з ініціативи суду у випадках, передбачених цивільним процесуальним законодавством); остаточна (оцінка доказів здійснюється судом на завершальному етапі доказування, на підставі досліджених усіх наявних у справі доказів). Крім того, дисертант висловлює слушну позицію, що оцінка доказів здійснюється й в судах апеляційної та касаційної інстанцій, однак, при цьому, має свої особливості й обмежений характер (стор. 135-137, 142).

Позитивно слід оцінити спробу автора обґрунтувати доцільність включення до змісту допустимості доказів не лише дотримання порядку його отримання, але й подання до суду (стор. 143). Мова йде в першу чергу щодо строків подання доказів (стор. 178), тобто доказ, поданий з порушенням

встановлених чинним законодавством строків без обґрунтування поважності несвоєчасного подання, має визнаватися судом недопустимим.

Цікавою є пропозиція дисертанта розкривати зміст допустимості доказів через призму трьох аспектів: приналежність доказу до одного із засобів доказування, що визначені законом; законність процедури отримання доказів; підтвердження певних обставин справи лише тими засобами доказування, які законом визначені як єдині, що можуть забезпечити таке підтвердження. Крім того заслуговую в цьому контексті ідея щодо законодавчого закріплення презумпції законності походження та порядку отримання доказів, що має значно полегшити роботу суддів при вирішенні питання про допустимість доказу, походження чи отримання якого не врегульовано нормами законодавства (стор. 154-156, 159-160).

Дисертації притаманні й інші, не менш цікаві пропозиції та висновки, зроблені Симбірська Є.В. в результаті дослідження.

У висновках до кожного з розділів та дисертаційного дослідження в цілому дисертантом чітко та повно в логічному сенсі викладені основні здобутки проведеного дослідження.

Практичне значення дисертаційного дослідження. Дисертант приділив належну увагу стану дослідження проблематики, що дозволило зосередити увагу на найбільш проблемних та мало досліджуваних аспектах, виявив прогалини, існуючі як в чинному процесуальному законодавстві, так і в судовій практиці, й запропонував відповідні зміни з метою підвищення ефективності судового захисту. Такий підхід свідчить про практичну спрямованість отриманих результатів.

Результати проведеного дослідження можуть бути використані у науково-дослідній роботі, законотворчій та правозастосовній діяльності, у навчально-методичній діяльності при викладанні таких навчальних дисциплін як «Цивільне право і процес», «Сучасні аспекти цивільного права та процесу», «Особливості розгляду окремих категорій цивільних спорів», при підготовці навчально-методичних і дидактичних матеріалів з указаних дисциплін.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях. Наукові напрацювання автора підтверджуються та повністю відображаються в наукових публікаціях за темою. Основні результати дисертації викладено в п'яти статтях у наукових фахових виданнях України, двох статтях у наукових періодичних виданнях інших держав, чотирьох тезах виступів на науково-практичних конференціях. Публікації відповідають вимогам, що висуваються до опублікування результатів дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

Зміст автореферату на належному рівні розкриває основні положення дисертаційної роботи і отримані автором нові наукові результати, а положення наукової новизни та висновки є ідентичними основним положенням роботи.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, слід звернути увагу на певні недоліки та дискусійні положення, які є спірними або з якими важко погодитися, тому потребують додаткового пояснення.

1. Симбірська Є.В. в своїй роботі намагається довести, що належність та допустимість доказів слід розглядати не як вимоги, що пред'являються до доказів, не як певні правила оцінки, а як критерії оцінки доказів. При цьому автор виходить з того, що «критерій – це підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило». На її думку «належність доказів як критерій є підставою для оцінки судом доказу на предмет того, чи можливо включити доказ до кола доказів, які містять інформацію щодо предмета доказування» (стор. 104). В свою чергу допустимість визначається як «законодавчий критерій оцінки доказів та процесу доказування, зміст якого полягає в отриманні та поданні суду доказів у порядку, встановленому або не забороненому законом, а також в подальшому врахуванні судом при вирішенні справи лише тих доказів та засобів доказування, що прямо визначені в законі, а у випадках відсутності такого визначення – тих, що не заборонені законом» (стор. 160). Разом з тим, доводи автора щодо доцільності запровадження нової категорії для визначення сутності зазначених явищ та необхідності відступлення від вже існуючих й

більш менш сталих позицій є незрозумілими та потребують уточнення. Крім того, розуміння належності та допустимості в якості підстав оцінки доказів судом є дещо нелогічним, оскільки підставою для оцінки є норми ЦПК, які закріплюють правила щодо належності доказів (стаття 77 ЦПК) та допустимості доказів (стаття 78 ЦПК), а також встановлюють, що суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності (частина друга статті 89 ЦПК). При цьому на стор. 114 робиться висновок, що «враховуючи зазначені вище доктринальні та нормативні підходи, вбачається, що, з одного боку, належність доказів розглядається як умова, критерій або правило допущення доказів у цивільний процес або до розгляду суду, з іншого – як певна властивість або якість доказів».

2. Оскільки відповідно до частини першої статті 77 ЦПК належними доказами є докази, що містять інформацію щодо предмета доказування, то розкриття сутності належних доказів неможливо без характеристики предмету доказування. Слід відмітити, що на окремих сторінках автором наводяться деякі тези, які стосуються цього поняття, разом з тим, з них не можливо зрозуміти позицію дисертанта з цього приводу, а також її ставлення до наведених висловів. Як приклад, «суддя крізь призму внутрішнього переконання безпосередньо впливає на визначення предмета доказування в кожній цивільній справі» (стор. 65 ЦПК), «відмежовуються предмет доказування позивача, предмет доказування відповідача, також третьої особи, що заявляє самостійні вимоги на предмет спору» (стор. 78), «суд наділений повноваженнями визначати предмет доказування» (стор. 121), «суд, попередньо з'ясувавши зміст позовних вимог та заперечень має визначити норми права, які підлягають застосуванню, та факти, що мають бути встановлені в рішенні. Зазначене дасть можливість сформулювати уявлення судді про предмет доказування у справі» (стор. 121), «суд ще до відкриття провадження у справі, може взяти участь у формуванні предмета доказування» (стор. 127), «не варто обмежувати формування предмета доказування початковою стадією

доказування, оскільки після відкриття провадження у справі суд може «скорегувати» предмет доказування відповідно до свого внутрішнього переконання з урахуванням позиції усіх учасників справи» (стор. 129). У зв'язку з наведеним, вбачається доцільним уточнити точку зору дисертанта щодо предмета доказування, кола фактів, які до нього включаються, й його співвідношення з межами доказування, а також характеру даної категорії, тобто чи носить вона об'єктивний характер, чи суб'єктивний, тобто залежить від розсуду судді та інших учасників процесу.

3. На стор. 90 роботи Симбірська Є.В. зазначає, що «... суд взагалі не буде оцінювати побічні докази, що ускладнить процес доказування. Як наслідок, судом можуть бути не встановлені обставини, що мають значення для вирішення справи. Очевидно, що роль побічних доказів у судовому провадженні не можна принижувати, оскільки ці докази хоча й не підтверджують факт, але сприяють додатковому переконанню у вірогідній наявності цього факту». На стор. 110, 114 також використовується поняття «побічні докази». Разом з тим, ця категорія не є загальновживаним для науки цивільного процесуального права й, відповідно, потребує окремого розкриття з визначенням місця таких доказів в системі доказів.

4. Потребує додаткового пояснення висновок, зроблений на стор. 95 щодо того, що «докази, які містять інформацію щодо предмета доказування» (ч. 1 ст. 77 ЦПК України; ч. 1 ст. 73 КАС України очевидно передбачає ширший спектр даних ніж «докази, на підставі яких можна встановити обставини, які входять в предмет доказування» (ч. 1 ст. 76 ГПК).

5. Дисертантом на стор. 120 робиться висновок, що «процедура оцінки належності доказів судом може розпочинатися ще до подання позовної заяви, у якій мають зазначатися обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги та докази, що підтверджують вказані обставини (п. 5 ч. 3 ст. 175 ЦПК України)». Разом з тим, вказана теза підлягає критиці, оскільки, по-перше, докази не можуть бути надані суду до позовної заяви. По-друге, після надходження позовної заяви судді останній повинен вчинити дії, пов'язані з перевіркою

наявності у позивача права на позов, дотримання порядку звернення до суду й лише після відкриття провадження у справі в стадії підготовчого провадження суддя проводить попередню оцінку доказів. Виняток з цього може становити лише подання позивачем заяви про забезпечення позову, до якої мають додавати докази на підтвердження того, що невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист, або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він має намір звернутися до суду.

6. Незрозумілою є теза, що «якщо доказ є недостовірним, то він не підтверджує окремі факти, що мають значення для правильного вирішення справи, а отже є неналежним» (стор. 174). Вбачається, що дисертант припускається помилки, допускаючи змішування понять належний та допустимий доказ.

7. В ряді випадків в роботі зустрічаються некоректне посилення та використання термінології. Наприклад, на стор. 57 міститься вказівка на «новий ЦПК України 2004 року», хоча мова йде про ЦПК, викладений в новій редакції відповідно до Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII, який набув чинності з 15.12.2017 р. На стор. 119 вказуються стадії «подання заяви» та «підготовки справи до розгляду», хоча відповідно до положень ЦПК в цивільному судочинстві існують стадії «відкриття провадження у справі», «підготовче провадження», в той же час на стор. 171 зазначається «етап підготовки справи до розгляду». На стор. 123 зазначається «принцип всебічного, повного й об'єктивного з'ясування обставин справи», хоча в науці цивільного процесуального права на даний час такий принцип не виділяється.

Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам. Зазначені й інші зауваження є дискусійними або носять рекомендаційний характер, тому жодним чином не впливають на позитивну

Дисертаційне дослідження Симбірської Є.В. на тему «Належність і допустимість доказів у цивільному процесі України» є самостійним завершеним науковим дослідженням, відповідає вимогам, передбаченим у Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, а також Вимогам щодо оформлення дисертації, затвердженим наказом МОН від 12.01.2017 р. № 40, а її автор Симбірська Є.В. за результатами прилюдного захисту заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент,
суддя касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
кандидат юридичних наук,
доцент

Н.Ю. Сакара

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ

